

УДК 726.54

ХРЕЩАТІ ДЕРЕВ'ЯНІ ЦЕРКВИ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
ПАМ'ЯТКИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.З.Маланюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглядаються хрещаті дерев'яні церкви Івано-Франківської області XVII – XIX століть, які є безцінними пам'ятками українського народного мистецтва. Значну увагу приділено гіпотезі походження гуцульського храму, спільних прикмет у зовнішнім вигляді з іншими типами українського дерев'яного будівництва, що творить одну цілість у сакральній архітектурі в Івано-Франківській області, яка є складовою частиною історико-культурної спадщини України.

Зазначаються головні риси, притаманні для гуцульської школи народного храмового будівництва: відзначаються своєрідні архітектурні стилі, вказано надзвичайне багатство типів, оригінальність деталей декору, особлива гармонія пропорцій, розвій форм та конструкцій архітектурно-мистецьких пам'яток, показується повнота своєрідності будівництва українських хрещатих церков.

Подається аналіз пам'яток дерев'яного церковного будівництва Івано-Франківської області, яка викликає великий інтерес у дослідників самобутньої духовної культури України.

Характеризуються одні із найвищих зразків хрестоподібних в плані дерев'яних церков, які створювалися переважно на основі проектів народних майстрів із надзвичайним

смаком, чудової пропорції, ставши мистецькими шедеврами для сакрального будівництва України.

Ключові слова: *хрещаті дерев'яні церкви, сакральна архітектура, історико-культурні пам'ятки, культурна спадщина.*

Постановка проблеми. Дерев'яна сакральна архітектура України – це та ділянка історико-культурної спадщини, в якій наш народ найбільше показав свій талант до мистецтва. Незрівнянні досягнення українського народу в цій сфері досить давно привертати увагу культурного світу до дерев'яних церков, які були не тільки у великій кількості, але і за всіх часів були комплексним втіленням культури народу, його духу – у архітектурі, малярстві, різьбленні та інших мистецтвах.

Зацікавленість світу нашими дерев'яними церквами датується з моменту їх появи, проходить через усі віки, тому вони були зафіксовані в багатьох джерелах, а від середини XIX ст. починають вивчатися вченими різних країн [19, с. 7].

У XX ст. українська дерев'яна сакральна архітектура стає об'єктом зацікавлення українських вчених В. Щербаківського, В. Січинського, М. Драгана, П. Юрченка, І. Могитича та ін.

Детальний аналіз хрещатим церквам здійснено у фундаментальному двохтомнику М. Драгана «Українські дерев'яні церкви», в якому мистецтвознавець виразно характеризує розвій головних типів української дерев'яної церкви з їх головними «варіантами» і «спідваріантами» [8, с. 102–108].

В останні роки дослідження пам'яток дерев'яної сакральної архітектури присвячені роботи В. Вечерського, Я. Тараса, Л. Прибегі, В. Слободяна, Г. Шевцової та ін.

Актуальними залишаються питання, пов'язаних з комплексним вивченням хрещатих дерев'яних церков Івано-Франківської області як історико-культурних пам'яток, їх збереження та використання для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати хрещаті церкви Івано-Франківської області як складові історико-культурної спадщини.

Результати дослідження. До найвищих надбань національної традиційної архітектури належать дерев'яні храми. На думку М. Драгана українське дерев'яне церковне будівництво – це найбагатша за технічними і мистецькими проблемами група серед дерев'яного будівництва усіх європейських народів. Воно демонструє надзвичайне багатство типів та велич розвоєного розмаху [2, с. 179].

Усі відомі в Україні дерев'яні церкви належать до одного з двох основних типів: тридільного або хрещатого.

Хрещаті храми – зазвичай центричні, п'ятизрубні або дев'ятизрубні.

Вони мають непарну кількість верхів – один, три, п'ять, дев'ять [3, с. 25].

Дерев'яні хрещаті храми збереглися практично на всій території Івано-Франківської області. Найбільша кількість цих споруд зосереджена на Гуцульщині.

Генезис гуцульської церкви, подібно, як і походження форм сакральної архітектури сусідніх із Гуцульщиною карпатських етнографічних груп, до цього часу не є повністю вивченим. Не вдаючись у глибші дослідження, слід згадати, що існують кілька гіпотез на тему походження гуцульського храму, який у плані має форму хреста (зокрема, В. Січинського, Я. Целевича, М. Драгана, І. Могитича).

Храми гуцульського типу, поряд із бойківськими та лемківськими, відзначаються своєрідним архітектурним стилем, через що їх порівняно легко відрізнити від інших. Зокрема, він як єдиний, який відходить планом від повсюдно поширеної тридільної схеми (бабинець + нава + захристія).

Походження цієї групи церков виводили, зокрема, з гори Афон або від Межигірського монастиря під Києвом, звідки зразок із трибічне замкнутими бічними раменами хреста, а також із захристієм міг бути запозиченим на початку XVII ст. до православного монастиря біля Маняви. Походження хрестоподібної в плані форми пов'язували також із мурованою сакральною архітектурою Вірменії, звідки її могли принести на Русь за посередництва Заходу. З'явилося також припущення, що першозразками гуцульської церкви могли бути муровані одnobанні з XIII і XIV ст.

церкви у Галичі, Львові, Перемишлі і Василеві [6, с. 151].

У монографічному дослідженні М. Драган вказує на те, що дерев'яні хрестові церкви мають у зовнішнім вигляді досить спільних прикмет з іншими типами дерев'яної церкви, бо все українське дерев'яне будівництво творить одну цілість, на яку складається спільна всім типам техніка, спосіб провадження стін і дахового накриття, забезпечення стін і т. н. Та попри свої старі традиції на Україні, втягнула в свій комплекс також дещо західних подробиць з будівництва ренесансового й барокового стилю [8, с. 102–103].

На думку Л. Прибеги традиційний гуцульський храм п'ятизрубний, хрещатий у плані, одноверхий. Центральний зруб квадратний, однієї ширини з бабинцем і вівтарем або розширений, завжди відзначається восьмигранним наметовим верхом на барабані. Бокові рамена хреста перекриваються коробовими склепіннями та покриваються двосхилими дахами. З метою захисту нижніх вінців зрубу від намокання навколо споруди завжди влаштовували широке піддашша [16, с. 127].

Мистецтвознавець І. Грабар вказує на те, що більшість гуцульських церков побудована за планом латинського, нерівнораменного хреста, з однією банею посередині [7, с. 64].

Архітектор Я. Тарас [19, с. 417–424] зазначає головні риси, притаманні для гуцульської школи народного храмового будівництва:

- план у вигляді рівнораменного хреста;

- план близький до рівнораменного хреста з незначним скороченням бокових прямокутних рамен;

- план хрестовий з короткими боковими раменами;

- план хрестовий з незначним скороченням бокових прямокутних рамен та видовженим прямокутним бабинцем;

- план хрестовий з короткими боковими прямокутними раменами із видовженим бабинцем або вівтарем.

Серед гуцульських хрещатих церков (Коломия, Ворохта, Татарів, Микуличин, Ямна, Криворівня) найдосконалішою за пропорціями й архітектурними формами є церква Різдва Пр. Богородиці у Ворохті. Особливість її композиції полягає в тому, що бокові зруби мають невелику глибину – близько половини їхньої ширини, східний і західний зруби також мало видовжені, а це робить церкву в своїй основі дуже компактною. Над центральним зрубом стоїть восьмикутний підбанник, завершений високим наметом. Оскільки нахил стіни середнього зрубу дуже великий, восьмикутний підбанник набагато вужчий за середній зруб. У цій будівлі дуже вміло знайдено співвідношення бічних відгалужень із струнками формами центрального восьмерика й намету, увінчаного невеликими ліхтариками [18, с. 300]. Завдяки високому намету даху, ліхтарика, маківці центральний об'єм ворохтянської церкви набув панівного характеру. Композиція стала пластичною, скульптурно виліпленою.

Чудова п'ятизрубна одноверха церква у с. Ворохта на Гуцульщині

зберегла в собі зовнішні риси хати, а центральна нава виросла вгору – почалося творення ступінчастої ярусної композиції. Нижній ярус зрубу має прямокутний план – четверик, другий ярус — восьмерик. Перехід від одного до другого утворює залом. В інтер'єрі він стає важливим просторово-конструктивним акцентом, що звужує простір і, як на крилах, зносить його вгору. Завдяки цьому лінії набули динамічності. Чергування освітлених чи затемнених площин збагатило перспективне сприйняття, що також носило зменшення форм у міру того, як простір підіймався усе вище.

Разом з тим просторовість інтер'єру, спрямованого вгору, стала найважливішою прикметою українських храмів, якої нема в архітектурній скарбниці сусідніх народів [20, с. 61].

Дослідник Д. Гоберман називає церкву Різдва Богородиці цінним пам'ятником гуцульської архітектури XVIII ст., яка своїм силуетом добре виглядає на пагорбі, омивається невеликим потічком, що недалеко звідси впадає в Прут. Церква відрізняється стрункістю й імпазантністю вигляду, яка відчувається й усередині храму [5, с. 138].

В. Вечерський і Л. Прибега вказують на те, що церква Різдва Богородиці у Ворохті первісно була споруджена 1615 р. в селі Яблуниця. На теперішнє місце її перенесли в 1780 [3, с. 115; 16, с. 127–128].

Побудову одноверхої хрещатої церкви у Ворохті І. Могитич також відносить до початку XVII ст. [13, с.

91], хоча за даними В. Клапчука і М. Клапчука даних про дату спорудження церковної споруди, яка збереглася донині, невідомо нічого [9, с. 268; 10, с. 488–489].

У 1979 р. пам'ятник сакральної архітектури церква Різдва Пресвятої Богородиці у Ворохті реставрований архітекторами Б. Кіндзельським, Г. Круком, І. Могитичем [14, с. 217].

Загалом споруда досить компактна і композиційно зібрана, вражає вишуканістю співвідношень бічних відгалужень та центрального об'єму, гармонією форм, що й ставить пам'ятку в ряд визначних творів українського народного зодчества [16, с. 128–129].

Церква в Криворівні – старий дерев'яний храм, перші згадки про нього відносяться до 1660-х років. На нинішнє місце церкву було перенесено із зарічної частини села в 1719 році. Цікаво, що за три з половиною сторіччя свого існування храм жодного разу не закривали.

Одноголовий, з витонченою окресленою верхівкою, п'ятизрубний, сильно витягнутий по головній осі і з укороченими бічними прирубамі, криворівнянський храм височіє на прибережному пагорбі, нагадуючи корабель, який злетів на хвилі. Широке опасання покоїться на фігурних кронштейнах. В інтер'єрі зберігає чотирьохярусний різьблений позолочений іконостас із соковитим різьбленням у стилі бароко. В цілому ж церква в Криворівні є однією з найдовершеніших пам'яток гуцульської школи народної архітектури [17, с. 18].

Близькою за структурою до роз-

глянутих храмів є церква Іоанна Милостивого в м. Яремчі. Центральний квадрат хрещатого плану цієї церкви також утворюється перетворенням різношироких прямокутників, але бокові рамена тут коротші.

Церква зведена у XVIII ст. в колишньому с. Ямні, яке згодом увійшло в межу міста. Квадратний центральний зруб піднятий високо, переходить у восьмигранник і вінчається наметовим покриттям з перехватом та маківкою з хрестом. Завдяки коротким боковим відгалуженням, високому центральному об'єму та піддашшю, що оперізує всю споруду храм сприймається компактним і струнким. Вертикальний розвиток форми церкви Іоанна Милостивого споріднює значною мірою її з храмом ту Ворохті, який, імовірно, слугував зразком для будівництва.

Давню традицію унаслідуваної і в будівництві дзвіниці, яка тут двоярусна з наметовим завершенням четверика на четверику [16, с. 131].

В. Клапчук вказує на те, що церковна споруда у с. Ямна за різними джерелами споруджена 1840 р. Разом з тим церква Святого Іоана Милостивого представляє собою шедевр гуцульської церковної архітектури на яку звертали увагу різні діячі культури і мистецтвознавства. Низку теплих слів присвятив їй поет В. Щурат, неодноразово змальовував маляр О. Новаківський, коротко схарактеризував мистецтвознавець М. Драган [9, с. 285].

На відміну від храмів у Ворохті, Коломиї та Яремчі, хрещатий план яких утворений перетином двох пря-

мокутників, центральний зруб Дмитрівської церкви XVIII ст. у с. Татарів, що біля Яремче, розширений, а бічні розгалуження хреста досить короткі, особливо північного і південного боків. Органічними в планувально-просторовій структурі храму виглядають прибудови до вівтаря з північного та південного боків ризниці та дияконника. У композиції храму домінує квадратний у плані центральний зруб, який вінчається наметовим покриттям па великому восьмиграннику. Вічні зруби завершуються двосхилими дахами і підпорядковані центральному об'єму. Цим самим досягається цілісність і компактність форми. Композиційна зібраність об'ємів споруди посилюється ще й широким піддашшям.

Загалом, Дмитрівський храм невеликий за фізичними параметрами, проте інтер'єр його сприймається поличним завдяки об'єднанню через арки вирізи простору пани та бічних приділів і вертикальному розвитку центрального зрубу під четверика до пірамідального завершення через восьмигранника.

Гармонію форм храму а природним оточенням доповнює вишуканих пропорцій двоярусна, квадратна в плані а наметовим восьмигранним завершенням дзвіниці, яка зведена одночасно а церквою.

В околицях м. Яремчі нас цікавитиме ще один гуцульський храм Троїцька церква в с. Микуличин, збудована 1868 р. За типологічними ознаками церква відноситься до хрещатих, одноверхих. Її особливістю є розвинений у плані центральний зруб

з невисоким наметовим покритім. У поєднанні з короткими боковими відгалуженнями та широким піддашшям силует храму сприймається пірамідоподібним.

Більш давньою є триярусна дзвіниця Троїцької церкви, споруджена у XVIII ст. Це один із кращих зразків дзвіниць гуцульської школи. Її перший ярус квадратний у плані, зрубної конструкції, другий – каркасний, восьмигранний, третій – відкрита восьмигранна галерея у вигляді аркади, з восьмигранним наметовим завершенням. Гонтове покриття стін і дахів надають споруді композиційної цілісності та пластичної виразності [16, с. 131–132].

Г. Логвин дав високу мистецьку оцінку микуличинській дзвіниці, заслужено називаючи її скромним маленьким шедевром, який створила рука виключно талановитого майстра [21, с. 122].

Нині проводиться реконструкція дзвіниці Троїцької церкви.

На Косівщині у с. Микитинці збереглися архітектурні пам'ятки Хресто-Воздвиженська церква, збудована 1764 р., та дзвіниця 1859 р. Як писалося у журналі Пам'ятки України № 2–3 за 1992 р. місцевим мешканцям вдалось урятувати унікальну церкву.

Дерев'яна церква хрестовидна в плані з дуже короткими бічними раменами, однокупольна, з піддашшям на випусах вінців зрубів. До східного простору з півночі і півдня примикають крихітні зруби. Головний вхід оформлений ганком на різьблених стовпах. Центральний зруб, що значно піднімається над останніми до

гребенів похилих дахів, несе приземистий восьмимерик з дещо плескатим куполом. Вся споруда, окрім купола, обшита гонтою. В інтер'єрі – темперний олійний іконопис XIX ст.

На захід від церкви знаходиться дерев'яна, квадратна в плані, триярусна дзвіниця з шатровим верхом і широким опасанням. Дзвіниця має незвичайне завершення – шатро, увінчане п'ятьма крихітними маківками, – центральною і бічними, поставленими по кутах. Перший і другий яруси рубані, верхній – каркасний. Настил третього ярусу знизу має олійний іконопис XVIII ст. [14, с. 236]. Реставровано пам'ятку у 1990 р. [11, с. 24].

У с. Пістинь Косівського району знаходиться пам'ятник дерев'яної архітектури Успенська церква 1858 р. Автори краєзнавчої розвідки про с. Пістинь вказують, що пам'ятка є найстарішою церквою Гуцульщини, зведена ще у 1600 р. [4, с. 27].

Церква є одним із небагатьох п'ятизрубних храмів Гуцульщини, що має в основі план хреста з незначним скороченням бічних рамен та видовженим бабинцем. Характерною особливістю є і похилий шатровий дах з невисоким восьмимериком, який ледь видно між дахами прирубів. До неї веде перекинута високо над водою висяча на металевих тросах дерев'яна кладка [4, с. 27].

В інтер'єрі церкви домінує високо розкритий центральний простір. У бабинці влаштована каплиця. На стінах – темперний іконопис XIX ст. На схід від пам'ятника знаходиться дзвіниця з каменя і цегли, прямокутна в плані, одноярусна, з чотирма отвора-

ми для дзвонів, покрита чотирьохсхилим дахом [14, с. 236].

Рідкісний тип гуцульської школи народної дерев'яної архітектури Церква Іоакима і Анни, 1841 р., і дзвіниця, 1773 р. знаходяться у с. Смодна. Церква дерев'яна, хрестовидна в плані, трикупольна. З півночі до східного простору примикає прямокутний зруб. Споруда з піддашшям на фігурних випусках вінців. Зруби по осі захід-схід перекриті грушовидними куполами на восьмериках, поставлених на видимі ззовні четверики; бічні восьмерики на четвериках з одним заломом. Внутрішній простір розкритий уверх. На стінах – іконопис темперою середини XIX ст. Дзвіниця розташована на південний захід від пам'ятника. Дерев'яна, квадратна в плані, двох'ярусна (четверик на четверику), з піддашшям на кронштейнах, завершена шатром. Нижній ярус рубаний, верхній – каркасний [14, с. 236].

Дерев'яні хрещаті храми Покуття відзначаються своїми архітектурно-конструктивними формами і оригінальними деталями декору, особливою гармонією пропорцій. У цих будівлях втілено високі ідеали та мистецькі уподобання народу [15, с. 423].

До одноверхих хрещатих церков гуцульського типу належить і Благовіщенська церква та дзвіниця у м. Коломия. Пам'ятки стоять на східній околиці міста біля старого цвинтаря. Церква збудована 1587 р., дзвіниця – у XVIII ст. Церква хрещата, п'ятипільна, одноверха. Центральний зруб увінчано восьмигранним верхом на восьмерику. Бічні рамена покрито

двосхилими дахами з маківками на гребенях. Церкву оточено піддашшям на випустах вінців зрубів, яке перед бабинцем переходить у ганок [3, с. 117].

Оригінальну характеристику визначним пам'яткам дав Г. Логвин. Зокрема він писав: «Мабуть, в українській архітектурі немає іншого такого храму, де ритм присадкуватих пропорціональних членувань був би проведений так послідовно і майстерно, де б «розстеленість» об'ємів по землі знайшла таке високохудожнє втілення. Церква «стелить» свої бічні рамена по невеличкому пагорбку, заввишки лише в 2–3 м висоти. Мініатюрна гранчаста баня з наметовим верхом, перехопленим перепоясанням внизу і тендітною маківочкою у вінчанні, ніби визирає з-за високих дахів, чим збільшується враження «приземленості» споруди. Біля неї стоїть граціозна дзвіничка з такими ж присадкуватими пропорціями та наметовим дахом, але не гранчастим, а квадратним, бо дзвіничка – напігосподарська, напівкультова споруда – не могла «конкурувати» з церквою. Той хто будував храм, був справжнім художником, спроможним у малому втілити красу» [12, с. 347].

Дзвіниця Благовіщенської церкви, побудована у XVIII ст., характерна для гуцульської школи. Це квадратна в плані двоярусна споруда, в якій перший ярус зрубної конструкції, другий – каркасний; завершується споруда чотиригранним наметовим покриттям. Широке піддашшя дзвіниці не лише підкреслює горизонтальний устрій форми споруди, а й компози-

ційно споріднює її з церквою, складаючи цілісний ансамбль [16, с. 130].

Благовіщенська церква досить мініатюрна по розмірах. Реставрація церкви проведена в 1980 році архітекторами Б. Кіндзельським та І. Могитичем. Пам'ятник є одним із найбільш завершених ансамблів гуцульської школи народного будівництва [14, с. 216].

Порівняно нечисленими є храми, плани яких фактично є наближеними до рівнораменного хреста. Вони зосереджені у приграничній покутсько-гуцульській смузі, головню на південь від лінії Прута [6, с. 154].

Церква у Н. Вербіжі, яка у 2013 р. віднесена до списку ЮНЕСКО представляє собою центральну хрещату споруду із п'ятьма банями, що розміщені на середхресті та наріжниках хреста. План споруди утворений шляхом перетину двох прямокутників (19,622 м повздовжнє рамено та 16,432 м в поперечному напрямку), що мають гранчасте завершення з усіх чотирьох боків. Церква триярусна. Два нижні яруси складають зруби, верхній третій – восьмерикові вежі, накриті шатровими банями з перехватом і главками з ажурними хрестами. Центральна вежа дещо вища, з прорізними угорі чотирма віконцями прямокутної форми, посаджена на середохрестя через «кутаси». Бічні вежі також мають по одному малому віконцю прямокутної форми з луковим завершенням. Висота веж із банями рівна 11,5 м, що рівна приблизно половині довгого зрубу. Нижній ярус традиційно відмежований широким опасанням, винесеним на випущені

вінці зрубу. Другий ярус має по два більші вікна прямокутної форми на гранях зрубу. Центральний вхід із південного боку, що зумовлено топографічними особливостями. Добудови до церкви у вигляді прямокутних приміщень бабинця та ризниці. Зруби та вежі мають помітний нахил стін до середини з метою ілюзійного збільшення високості верхів в інтер'єрі.

Очевидно в період 1990-х рр. проведено оббиття трьох чвертей церкви цинковою бляхою, вкритою

чеканкою низької мистецької вартості. В інтер'єрі п'ятиярусний золочений бароковий іконостас з образами високої мистецької якості, у бічних вежах – пишні дерев'яні бароккові вівтарі, виконані на латинський манер із золоченими коринфськими колонами. Внутрішнє по малюванню церкви сучасне, традиційне, виконане олійними фарбами. Коло церкви зведена чотирибічна триярусна дзвіниця зрубної конструкції, з ажурною галереєю та чотирибічним шатром. Форма дзвіниці присадкувата, цілком характерна для гуцульського регіону та теренів пограничної зони періоду XVIII ст., де, власне, знаходиться село Нижній Вербіж [1, с. 168–169].

Появу хрещатих церков поза історико-етнографічними межами Гуцульщини – на Покутті, Бойківщині, Опіллі – не можна пов'язувати лише з гуцульською школою народного храмового будівництва. Наприклад, хрещаті церкви між ріками Сукіль та Лімницею (сс. Слобода-Болехівська, 1700 р.; Липа, 1720 р.; Князівське, 1774 р.; Тисів, 1783 р.; Витвиця, 1824 р.; Ценява, 1745 р.) І. Могитич та Р.

Бриковський відносять до гуцульської школи, а Г. Логвин до галицької школи. Етнографи ж зараховують дану територію до Бойківщини.

Хрещаті церкви між річками Сукиль та Лімницею необхідно віднести до об'єктів, архітектура яких визначалася за вимогами монастирів. Вони відрізняються від тих, що знаходяться в межах Гуцульщини, зокрема мають гранчасті рамена, крім західного, накрите зрубом на зразок зімкнутого склепіння, середній верх є центром усієї композиції. Особливістю якої є компактність об'єму. В гуцульських церквах рамена прямокутні, мають різну пропорційність, накрите склепінням, плесканою стелею.

Не дивлячись на те, що ця група церков знаходиться в межах історико-етнографічного району Бойківщина, їхня архітектура не має нічого спільного з бойківськими храмами. Її підвалини закладалися монастирями на основі хрещатих церков, які мали місце на Покутті і одержали продовження в Гуцульщині. Отже, цю групу церков доцільно окреслювати як болахівсько-долинсько-перегінська група [19, с. 413-417].

Висновки. Таким чином хрещаті церкви нашого краю є безцінним скарбом народного храмового будівництва. Охорона своєї культурної спадщини на державному рівні, яка акцентована на збереженні своєї самобутності, дасть поштовх для розвитку туризму в регіоні.

Література

1. Бабій Н. Церква Різдва Богородиці (1756–1808 рр.) у селі Нижній Вербіж

: питання типології пам'ятки / Н. Бабій // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2012. – № 3. – С. 167–171.

2. Боньковська С. Хрещаті храми України (Питання походження і розвитку) / С. Боньковська // Записки НТШ. – Т. ССXL – Львів, 2001. – С. 179–224.

3. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми / В. В. Вечерський. – К. : Наш час, 2008. – 271 с.

4. Гаврилків В. Віхи історії / В. Гаврилків, Г. Бейсюк, Н. Пліхтяк – Косів : Писаний камінь, 2000. – 128 с.

5. Гоберман Д. Н. По Гуцульщину / Д. Н. Гоберман – Л. : Искусство, 1979. – 166 с.

6. Гори Гуцульщини / [ред. Анджей Вельоха]. – Краків : Центральний Осередок Гірського Туризму ПТТК, 2006. – 224 с.

7. Грабар І. Дерев'яна церковна архітектура Прикарпатської Русі / І. Грабар // Пам'ятки України. – 1997. – № 2. – С. 61–66.

8. Драган М. Д. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах / М. Драган; [передм. В. С. Александрович; прим. В. С. Александрович, В. М. Слободян; преді.-геогр. покажч., терм. словник В. М. Слободян; упоряд. О. О. Савчук]. – Харків : Видавець Савчук О. О., 2014. – 450 с.

9. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка та народні промисли (друга половини XIX – перша третина XX ст.) : монографія / В. Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.

10. Клапчук В. М. Делятинщина: історико-географічне дослідження / В. М. Клапчук, М. М. Клапчук – Делятин. 2007. – 584 с.

11. Лісова Н. Як у Микитинцях рятували церкву / Н. Лісова // Пам'ятки Укра-

їни. – 1992. – № 2–3. – С. 23–26.

12. Логвин Г. Н. По Україні: Старовинні мистецькі пам'ятки / Г. Н. Логвин. – К. : Мистецтво, 1968. – 463 с.

13. Моги́тыч І. Р. Памятники архитектуры // Украинские Карпаты. Культура / З. Е. Болтарович, М. С. Глушко, О. М. Голубец. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 89–93.

14. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР : [Ил. Справ.- каталог] : в 4-х томах / [гл. редкол.: Н. Л. Жариков] [и др.]. – К. : Будивельник, 1983–1986. – 1985. – Т. 2. – 336 с.

15. Покуття : історико-етногр. нарис / ПНУ ім. В. Стефаніка ; [голов. ред. А. Королько]. – Л. : Манускрипт, 2010. – 455 с.

16. Прибега Л. В. Дерев'яні храми Українських Карпат / Л. В. Прибега. – К. : Техніка, 2007. – 168 с.

17. Рибарук І. Духовний феномен 350-ліття / І. Рибарук // Гуцули і Гуцульщина. Літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис. – Косів, 2011. – № 2 (3). – С. 18–25.

18. Сіак Д. Дерев'яна архітектура на Гуцульщині / Історія Гуцульщини. – Чикаго-Львів, 1995. – Т. 1. – С. 291–306.

19. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура Українців Карпат : культурно-традиційний аспект / Я. Тарас. – Львів : ІН НАНУ, 2007. – 640 с.

20. Чепелик В. В. Бесіди про українську архітектуру / В. В. Чепелик / [за заг. ред. А. О. Пучкова] / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. – К. : Фенікс, 2013. – 224 с.

21. Яремчук В. П. Микуличин / [В. П. Яремчук, В. М. Клапчук, Ю. Ю. Боберський та ін.]. – Брошнів : «Талія», 2002. – 240 с.

Malanyuk T.Z. CRUCIFORM WOODEN CHURCHES AS HISTORICAL AND CULTURAL ATTRACTIONS OF IVANO-

FRANKIVSK REGION. The article deals with cruciform wooden churches in Ivano-Frankivsk in XVII - XIX centuries, which are the priceless monuments of Ukrainian folk art. Special attention is paid to the hypothesis of the origin of Hutsul house, which has common signs in appearance with other types of Ukrainian wooden construction. It creates sacral architecture in Ivano-Frankivsk region and is the part of the cultural heritage of Ukraine.

We can indicate the main features peculiar to the Hutsul school of folk temple construction: They include different details of decoration, special harmony of proportions, variety of forms and structures of architectural and artistic monuments. They show the fullness of identity of Ukrainian cruciform church construction. These churches are characterized by a distinctive architectural style, specific types of extraordinary richness and originality.

The analysis of monuments of building wooden churches in Ivano-Frankivsk region causes a great interest for researchers of original spiritual culture of Ukraine.

One of the most prominent examples is characterizing the cruciform wooden churches, which were created mainly by folk artists with extraordinary taste, wonderful proportions. They became sacred buildings and a part of artistic masterpieces of Ukraine.

Keywords: wooden cruciform church, sacred architecture, historical and cultural monuments, cultural heritage.

Маланюк Т.З. КРЕЩАТЫЕ ДЕРЕВЯННЫЕ ЦЕРКВИ КАК ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТИ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье рассматриваются крещатые деревянные церкви Ивано-Франковской области XVII–XIX веков, которые являются бесценными достопримечательностями украинского народного искусства. Значительное внимание уделено гипотезе происхождения гуцульского храма, общих признаков во внешнем виде с другими типами украинского деревянного строительства, которое создает единое целое в сакральной архитектуре в Ивано-Франковской области, и которая является составляющей частью историко-культурного наследия Украины. Отмечаются главные черты, присущие гуцульской школе народного храмового строительства: отмечаются своеобразные архитектурные стили, указано чрезвычайное богатство типов, оригинальность деталей декора, особенная гармония пропорций, развой форм и конструкций архитектурно художественных достопримечательностей, показывается полнота своеобразия строительства украинских крещатых церквей. Подается анализ достопримечательностей деревянного церковного строительства Ивано-Франковской области, которая вызывает большой интерес у исследователей самобытной духовной культуры Украины. Характеризуются одни из самых выдающихся образцов крестообразных в плане деревянных церквей, которые создавались пре-

имущественно на основе проектов народных мастеров с чрезвычайным вкусом, замечательной пропорции, и стали художественными шедеврами для сакрального строительства Украины.

Ключевые слова: крещатые деревянные церкви, сакральная архитектура, историко-культурные памятники, архитектурное наследие.